

Мр Иван Тот, асистент
Економског факултета Свеучилишта у Загребу

УДК: 338.48:341.24

ПОЈАМ ПУТНИКА, ПОСРЕДНИКА И ОРГАНИЗАТОРА ПУТОВАЊА ПРЕМА ПРИЈЕДЛОГУ НОВЕ ДИРЕКТИВЕ О ПАКЕТ-АРАНЖМАНИМА

Резиме

Предметом рада су одредбе приједлога нове директиве о пакет-аранжманима којима се уређује персонално поље примјене будуће нове директиве. У раду се успоређује персонално поље примјене актуалне Директиве 90/314/ЕЕЗ и приједлога нове директиве, те оцјењују новине које у том погледу доноси приједлог нове директиве у односу на одредбе актуалне Директиве 90/314/ЕЕЗ и одредбе одабраних правних поредака држава чланица Еуропске уније које су донесене у транспонирању одредаба Директиве 90/314/ЕЕЗ у национална права држава чланица. Поред одредаба приједлога нове директиве који је припремила Еуропска комисија, анализирају се и оцјењују и амандмани који су у редовној законодавној процедури предложени од стране Еуропског парламента. Закључује се како приједлог нове директиве у погледу персоналног поља примјене садржи позитивне помаке у односу на Директиву 90/314/ЕЕЗ, али и да би било пожељно усвојити амандмане Еуропског парламента, посебно оне које предвиђају увриштење већег броја клаузула минималне хармонизације у приједлог нове директиве која ће по интензитету хармонизације бити директива циљане максималне хармонизације.

Кључне речи: уговор о организирању путовања, путник, организатор путовања, посредник, Директива 90/314/ЕЕЗ.

1. Увод

У српњу 2013. године у редовну законодавну процедуру упућен је приједлог нове директиве¹ која би требала замијенити и ставити изван снаге Директиву

¹ Приједлог Директиве Еуропског парламента и Вијећа о путовањима у пакет аранжманима и потпомогнутим путним аранжманима, о измјени Уредбе (ЕЗ) бр. 2006/2004 и Директиве 2011/83/ЕУ те о стављању изван снаге Директиве Вијећа 90/314/ЕЕЗ (*Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on package travel and assisted travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004,*

Вијећа 90/314/ЕЕЗ од 13. липња 1990. о путовањима, одморима и кружним путовањима у пакет-аранжманима.² Приједлог Еуропске комисије је у ожујку 2014. године након првог читања прихваћен уз измјене од стране Еуропског парламента,³ те се усвајање нове директиве очекује у тијеку 2015. године.

За разлику од Директиве 90/314/ЕЕЗ која је према интензитету хармонизације директива минималне хармонизације, нова директива о пакет-аранжманима би према Приједлогу Директиве требала бити директива циљане максималне хармонизације, а Приједлог Директиве међу осталим доноси и значајне новине у погледу круга особа на које ће се примјењивати нова директива. Предметом овог рада су одредбе Приједлога Директиве којима се уређује персонално поље примјене предложене нове директиве те амандмани које је на те одредбе предложио Еуропски парламент, а у раду је у вези с персоналним пољем примјене дан и приказ одредаба актуалне Директиве 90/314/ЕЕЗ те одредаба националних права држава чланица донесених у транспонирању Директиве 90/314/ЕЕЗ. При анализи одредаба националних прописа, посебно се приказују рјешења прихваћена у хрватском и њемачком праву те праву Уједињене Краљевине.⁴

Directive 2011/83/EU and repealing Council Directive 90/314/EEC), COM(2013) 512 final - 2013/0246 (COD), 9. 7. 2013, доступно на: http://ec.europa.eu/justice/consumer-marketing/files/com_2013_512_en.pdf (25. 10. 2014) (даље у тексту: Приједлог Директиве).

² *Council Directive 90/314/EEC of 13 June 1990 on package travel, package holidays and package tours*, Official Journal, L 158, 23.6.1990. (даље у тексту: Директива; понегдје и: Директива 90/314/ЕЕЗ).

³ Резолуција Еуропског парламента од 12. ожујка 2014. о приједлогу Директиве Еуропског парламента и Вијећа о пакет-аранжманима и потпомогнутим путним аранжманима, о измјени Уредбе (ЕЗ) бр. 2006/2004 и Директиве 2011/83/ЕУ те о стављању изван снаге Директиве Вијећа 90/314/ЕЕЗ (*European Parliament legislative resolution of 12 March 2014 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on package travel and assisted travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004, Directive 2011/83/EU and repealing Council Directive 90/314/EEC*), COM(2013)0512 – C7-0215/2013 – 2013/0246(COD), 12.3.2014., доступно на: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?jsessionid=536B30ED9D8D09384833E8F91F6DF1BD.node1?pubRef=-//EP//TEXT%20TA%20P7-TA-2014-0222%2000%20DOC%20XML%20V0/en> (25. 10. 2014.) (даље у тексту: Резолуција Еуропског парламента).

⁴ О начинима на који су одредбе Директиве 90/314/ЕЕЗ транспониране у национална права држава чланица Еуропске уније, осим Републике Хрватске, види опсежно у: Schulte-Nölke, H., Meyer-Schwickerath, L., *Package Travel Directive (90/314/EEC)*, у: Schulte-Nölke, H., Twigg-Flesner, C., Ebers, M. (ur.), *EC Consumer Law Compendium – The Consumer Acquis and its Transposition in the Member States*, Sellier, München, 2008, стр. 108–195. За анализу одредаба Директиве 90/314/ЕЕЗ које се односе на заштиту од инсолвентности, пресуда Еуропског суда у којима су дана тумачења тих одредаба, те детаљну анализу рјешења прихваћених у националним правима држава чланица при транспонирању тих одредаба види и: *Report on the Implementation of Directive 90/314/EEC on Package Travel and Holiday Tours in the Domestic Legislation of EC Member*

Предметом рада нису одредбе Приједлога Директива којима се уређује предметно поље примјене предложене нове директиве, обвезе обавјештавања и садржај уговора о путовању у пакет-аранжману, измјене уговора прије почетка кориштења пакет-аранжмана, одговорност организатора путовања за испуњење услуга путовања укључених у пакет-аранжман, те заштита у случају инсолвентности, а у погледу којих одредаба се упућује на другу доступну литературу.⁵

При истраживању успоредно су кориштене службене иначе Директиве 90/314/ЕЕЗ, Приједлога Директиве и Резолуције Еуропског парламента на енглеском, њемачком и хрватском језику. Појмови из наведених извора наводе се у раду онако како су они преведени у службеној иначе извора на хрватском језику, с тиме да се у главном тексту наводе и изрази употребљени у иначе на енглеском и њемачком језику, док се на поједине недостатке службеног хрватског пријевода у правилу указује у биљешкама.

Појам „потрошач“ који у свом тексту раби Директива 90/314/ЕЕЗ замијењен је у Приједлогу Директиве изразом „путник“. Стога ће се у првом одјелу другог поглавља рада анализирати појам потрошача према Директиви и прописима држава чланица донесеним у њезином транспонирању у одредбе националног права, а предметом другог одјелу другог поглавља рада бит ће појам „путник“ према Приједлогу Директиве. У трећем поглављу бит ће ријеч о појмовима „организатор“ и „посредник“ према Директиви 90/314/ЕЕЗ и националним правима држава чланица, те о новинама које у вези с тим појмовима доноси Приједлог Директиве. Закључак је дан у четвртном поглављу рада.

States, SEC(1999) 1800 final, 19. 11. 1999, доступно на: http://ec.europa.eu/consumers/archive/cons_int/safe_shop/pack_trav/pack_trav02_en.pdf (20. 10. 2014), стр. 12–39. О одредбама Директиве 90/314/ЕЕЗ и начину на који су оне транспонирани у хрватско право види: Горенц, В., Пешутић, А., *Разграничење организатора и посредника путовања*, Зборник Правног факултета у Загребу, вол. 56, Посебни број, 2006, стр. 17–44; Петровић, С., *Уговор о организирању путовања*, у: Кузмић, М., Шумел, А. (ур.), *Нови Закон о обвезним односима*, Загреб, 2005, стр. 185–207; Петровић, С., Тепеш, Н., *Материјалноправни и међународноприватноправни аспекти уговора о организирању путовања*, Зборник Правног факултета у Загребу, вол. 55, бр. 6, 2005, стр. 1497–1542; Пошчић, А., *Које новост доноси нови ЗОО гледе уговора о организирању путовања*, Право и порези, бр. 5, 2006, стр. 42–49; Радончић, Џ., *Анализа транспозиције Директиве 90/314 у законодавства Босне и Херцеговине, Републике Хрватске и Републике Србије*, Анали Правног факултета Универзитета у Зеници, вол. 5, бр. 8, 2008, стр. 235–264.

⁵ О тим одредбама види више у: Bech Serrat, J. M., *An Overview of the Proposal for a New Package Travel Directive*, IFTTA Law Review, вол. 4, бр. 1, 2014, стр. 2–8; Keiler, S., *Der Vorschlag für eine Richtlinie über Pauschal- und Bausteinreisen im Lichte einer möglichen Vollharmonisierung*, Ecollex, бр. 4, 2014, стр. 390–392; Keiler, S., Morandi, F., *Package Travel and Assisted Travel Arrangements: The proposal for a new directive in the light of a possible full harmonisation approach*, Rivista italiana di Diritto del turismo, бр. 10, 2014, стр. 5–11.

2. Појмови „потрошач“ и „путник“

2.1. Појам „потрошач“ према Директиви 90/314/ЕЕЗ и националном праву држава чланица

Одредбом чл. 2. ст. 1. т. 4. Директиве 90/314/ЕЕЗ, појам „потрошач“ (енгл. *consumer*, њем. *Verbraucher*) дефиниран је алтернативно као:

1. особа која узима или се обвезује узети пакет-аранжман (главни уговоратељ), или
2. било која особа у чије име се главни уговоратељ обвезао купити пакет-аранжман (остали корисници), или
3. било која особа на коју главни уговоратељ или остали корисници пренесу пакет-аранжман.

Дефиниција појма потрошача из Директиве знатно је шира од уобичајене дефиниције појма потрошача у праву Еуропске уније. Наиме, у правној стечевини Еуропске уније потрошач се уобичајено дефинира као физичка особа која дјелује у сврхе коју су изван његове трговачке, пословне, обртничке или професионалне дјелатности.⁶ Појам потрошача из Директиве није ограничен само на физичке особе нити је ограничен у погледу улоге у којој особа наступа на тржишту, па су њиме обухваћене и правне особе, као и физичке особе које дјелују у оквиру своје трговачке или сличне дјелатности.⁷

У транспонирању ове одредбе Директиве у национално право, већина држава чланица настојала је избјећи употребу појма потрошач, па се умјесто

⁶ Примјерице, одредбом чл. 2. ст. 1. т. 1. Директиве 2011/83/ЕУ Еуропског парламента и Вијећа од 25. листопада 2011. о правима потрошача, измјени Директиве Вијећа 93/13/ЕЕЗ и Директиве 1999/44/ЕЗ Еуропског парламента и Вијећа те о стављању изван снаге Директиве Вијећа 85/577/ЕЕЗ и Директиве 97/7/ЕЗ Еуропског парламента и Вијећа (*Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council*, Official Journal, L 304, 22.11.2011; даље у тексту: Директива о правима потрошача), појам „потрошач“ дефиниран је као „свака физичка особа која у уговорима обухваћеним овом Директивом дјелује у сврхе које не улазе у оквир њезине трговачке, пословне, обртничке или професионалне дјелатности“.

⁷ Тако и: Schulte-Nölke *et al.*, *нав. чланак*, у бил. 4, стр. 114. Опширно о појму потрошача према Директиви 90/314/ЕЕЗ види и у: Радовић, В., *Појам потрошача код уговора о организовању пакет аранжмана*, Зборник: *Strengthening Consumer Protection in Serbia*, Београд, 2013, стр. 126–134.

потрошача у националним прописима сусрећу појмови путник, купац, клијент, турист и слични изрази.⁸

Примјерице, у одредби § 651.a ст. 1. њемачког Грађанског законика⁹ употребљен је израз „путник“ (њем. *der Reisende*) у контексту уговорне стране која склапа уговор о путовању с организатором путовања, но без подробнијег дефинирања тог појма.

Хрватски законодавац се такођер при транспонирању определијелио за израз „путник“. Док у одсјеку Закона о обвезним односима¹⁰ који се односи на уговор о организирању путовања нема дефиниције појма „путник“, одредбом чл. 5. ст. 1. ал. 2. Закона о пружању услуга у туризму¹¹ тај појам дефиниран је на начин који је сукладан с одредбама Директиве.¹²

Примјер употребе појма „потрошач“ (енгл. *consumer*) може се пронаћи у одредби чл. 2. ст. 2. *UK Package Travel Regulations*,¹³ гдје се појашњава како се у контексту дефиниције уговора потрошачем сматра особа која узима или се обвезује преузети пакет-аранжман, док појам „потрошач“ употребљен у остатку прописа треба схватити овисно о контексту било као главног уговоратеља, било као другог корисника пакет-аранжмана, било као особу на коју је пакет-аранжман пренесен.

Иако се у њемачком *BGB*-у и у хрватском ЗОО-у, за разлику од рјешења прихваћеног у Уједињеној Краљевини, израз „путник“ употребљава само у контексту главног уговоратеља пакет-аранжмана, односно особе која с организатором путовања склапа уговор о организирању путовања, а без да се изријеком спомињу друге особе које су наведене у дефиницији појма „потрошач“ у Директиви (горе под 2 и 3), то не значи и да би њемачко, односно хрватско право, било неусклађено с Директивом нити да те друге особе не би по њемачком, односно хрватском праву, имале она права која према организатору путовања има друга уговорна страна. Наиме, циљ Директиве у томе погледу

⁸ Опширно о различитим начинима на који су државе чланице транспонирале дефиницију појма потрошача у национално право види: Schulte-Nölke *et al.*, *нав. чланак* у бил. 4, стр. 114–118.

⁹ *Bürgerliches Gesetzbuch* у иначици од 2. сјјечња 2002, Bundesgesetzblatt I, бр. 2/2002, с посљедњом измјеном од 22. српња 2014, Bundesgesetzblatt I, бр. 35/2014 (даље у тексту: *BGB*).

¹⁰ Закон о обвезним односима, Народне новине, бр. 35/2005, 41/2008 и 125/2011 (даље у тексту: ЗОО).

¹¹ Закон о пружању услуга у туризму, Народне новине, бр. 68/2007, 88/2010, 30/2014 и 89/2014 (даље у тексту: ЗПУТ).

¹² Према чл. 5. ст. 1. ал. 2. ЗПУТ-а путник је „особа која прибавља туристичку услугу, особа за чији рачун и/или у чије име се прибавља туристичка услуга или било која особа на коју се пренесе право кориштења туристичке услуге“.

¹³ *Package Travel, Package Holidays and Package Tours Regulations 1992*, Statutory Instruments, бр. 3288/1992, 1648/1995 и 1208/1998 (даље у тексту: *UK Package Travel Regulations*).

остварује се у њемачком и хрватском праву путем института опћег дијела обвезног права: уговора у корист трећег (за „остале кориснике“ у смислу Директиве) и пријеноса уговора (за особе на које, у смислу Директиве, главни уговоратељ или остали корисници пренесу пакет-аранжман).

2.2. Појам „путник“ према Приједлогу Директиве

Новина коју доноси Приједлог Директиве је замјена израза „потрошач“ прикладнијим изразом „путник“, чиме су се према т. 7. преамбуле Приједлога Директиве жељеле избјећи могуће забуне до којих би могло доћи с обзиром на садржај који је појму потрошача дан у другим директивама с подручја заштите потрошача. Појам „путник“ (енгл. *traveller*; њем. *Reisender*) дефиниран је одредбом чл. 3. ст. 6. Приједлога Директиве као свака особа која жели склопити уговор или која има право на путовање темељем склопљеног уговора који улази у поље примјене Директиве, укључујући и пословне путнике ако они не путују темељем оквирног уговора који је склопљен с трговцем специјализираним за организирање пословних путовања.

Појмом „путника“ обухваћене су стога и особе које одлазе на путовање у сврху која је повезана с њиховом господарском или професионалном дјелатности ако оне на путовање одлазе темељем уговора који је склопљен на исти начин на који би такав уговор склопили потрошачи који на путовање одлазе у сврху која је изван њихове господарске или професионалне дјелатности.

Насупрот томе, према ставу Комисије израженом у т. 7. Приједлога Директиве, нема потребе да се иста разина заштите која се пружа потрошачима пружи и за путнике који на пословно путовање одлазе темељем оквирног уговора које је њихов послодавац склопио с трговцем специјализираним за пословна путовања. Доследно томе ставу Комисије, не само да су такви путници искључени из појма „путник“ у смислу Приједлога Директиве, већ су и одредбом чл. 2. ст. 2. т. ц) Приједлога Директиве из поља примјене нове директиве искључени пакет-аранжмани и потпомогнути путни аранжмани који су прибављени на темељу оквирног уговора који је путников послодавац склопио с трговцем специјализираним за пословна путовања. У томе погледу је појам „путник“ ужи од појма „потрошач“ из Директиве јер су потоњим обухваћени и пословни путници који путују темељем оквирног уговора што га је склопио њихов послодавац.¹⁴

С обзиром на то да се такви оквирни уговори које склапају правне особе с организаторима путовања односе не само на пословна путовања запосленика правне особе, већ и других особа које не морају нужно бити у радном односу с правном особом, као што су то примјерице чланови управе трговачког друштва, корисно би било да се прихвати амандман Еуропског парламента који је у том

¹⁴ Слично и: Schuster-Wolf, C., Karsten, J., *Entwicklungen im EU-Passagierrecht 2013-2014*, Verbraucher und Recht, бр. 5, 2014, стр. 172.

погледу стављен на одредбу чл. 2. ст. 2. т. ц) Приједлога Директиве. Амандманом се предлаже замјена израза „путников послодавац“ (енгл. *traveller's employer*; њем. *der Arbeitgeber des Reisenden*) изразом „пословни субјект у чије име путник путује“ (енгл. *business on whose behalf the traveller is travelling*; њем. *einer Unternehmen, in dessen Namen der Reisende reist*).¹⁵ Истим амандманом предложена је и измјена одредбе чл. 2. ст. 2. т. ц) Приједлога Директиве у дијелу у којему се говори о организатору путовања као трговцу „специјализираном за пословна путовања“, на начин да се дио одредбе који говори о специјализацији трговца избрише из наведене одредбе. У овом погледу би такођер ваљало прихватити амандман Еуропског парламента, с обзиром на то пословни субјекти могу склопити уговор о организирању пословног путовања како с трговцима који су специјализирани за пословна путовања, тако и с организаторима путовања који нису специјализирани за пословна путовања.

Ваља напоменути да су појмом „путника“ према Приједлогу Директиве обухваћене исте категорије особа које су изријеком наведене у дефиницији појма „потрошач“ према Директиви 90/314/ЕЕЗ, а то су: главни уговаратељ, остали корисници у чију је корист главни уговаратељ склопио уговор, као и особе на које су главни уговаратељ или остали корисници пренијели уговор. Ово према мишљењу аутора произлази из дијела дефиниције појма „путник“ који под тај појам подводи сваку особу „која има право на путовање темељем склопљеног уговора.“

3. Појмови „трговац“, „организатор“ и „посредник“

3.1. Појмови „организатор“ и „посредник“ према Директиви 90/314/ЕЕЗ и националном праву држава чланица

Према чл. 2. ст. 1. т. 2. Директиве 90/314/ЕЕЗ, организатор (енгл. *organizer*; њем. *Veranstalter*) је особа која, „не само повремено“ (енгл. *other than occasionally*; њем. *nicht nur gelegentlich*), организира пакет-аранжмане и продаје их или их нуди на продају било изравно било путем посредника. Посредник (енгл. *retailer*; њем. *Vermittler*)¹⁶ је, према одредби чл. 2. ст. 1. т. 3. Директиве, особа која продаје или нуди на продају пакет-аранжман који је саставио организатор.

Појмови „организатор“ и „посредник“ нису усклађени с дефиницијом трговца, продавца и сличним појмовима у праву Еуропске уније којима се описују особе које дјелују у оквиру професионалне дјелатности. Ти појмови

¹⁵ Резолуција Еуропског парламента (биљ. 3), амандман бр. 35.

¹⁶ Службени пријевод Директиве на хрватски језик за посредника раби израз „продаваатељ“.

укључују стога и физичке особе и правне особе, односно укључују како трговце тако и субјекте који не обављају трговачку или сличну дјелатност.¹⁷ Тако је, примјерице у предмету *AFS Finland*,¹⁸ Еуропски суд организатором сматрао непрофитну удругу која се бави организацијом програма студентске размјене.

Израз „не само повремено“ садржан у дефиницији појма организатора, по мишљењу аутора, потребно је протумачити не тако да он упућује да би се морало радити о особама које се организирањем путовања баве професионално, већ тако да особе које се организирањем путовања не баве редовито, односно континуирано, не треба сматрати организаторима у смислу Директиве, неовисно о томе обављају ли оне професионалну дјелатност или не.¹⁹ Већина држава чланица, укључујући и Хрватску, је овај елемент изоставила из дефиниције појма организатора при транспонирању у одредбе националног права, а оне државе чланице које су га задржале нису потање појасниле што подразумевају под тим изразом.²⁰ Као изнимке може се навести рјешење из ирског права гдје се наводи да се организаторима који повремено организирају путовања ваља сматрати школе и друге образовне установе те вјерске скупине, као и рјешење из њемачког права гдје се наводи да ће се сматрати да особа повремено организира путовања ако то чини не више од два пута годишње.²¹

Организатором, односно посредником, имају се сматрати сви који су обухваћени тим појмовима у смислу Директиве, неовисно о томе имају ли или немају ваљано одобрење које се према националном праву захтијева за обављање дјелатности организирања пакет-аранжмана, односно посредовања при склапању уговора о организирању путовања.²² У национална права према којима је такво одобрење потребно²³ убраја се и хрватско право, па тако туристичка агенција у Хрватској мора прије почетка обављања дјелатности прибавити рјешење уреда државне управе у жупанији којим се утврђује да испуњава прописане увјете.²⁴ Према њемачком праву за обављање наведених дјелатности није потребно посебно јавноправно одобрење.²⁵

Појам организатора не односи се искључиво на типичне туроператоре који продају пакет-аранжмане путем других туристичких агенција као посредника.

¹⁷ Тако и: Schulte-Nölke *et al.*, *нав. чланак* у биљ. 4, стр. 119.

¹⁸ Пресуда Еуропског суда од 11. вељаче 1999, у предмету C-237/97, *AFS Intercultural Programs Finland ry*, European Court Reports, I-00825, 1999. (даље у тексту: *AFS Finland*).

¹⁹ Слично и: Горенц, В., Пешутић, А., *нав. чланак*, у биљ. 4, стр. 36.

²⁰ Schulte-Nölke *et al.*, *нав. чланак* у биљ. 4, стр. 121.

²¹ *Исто*, стр. 121–122.

²² *Report on the Implementation of Directive 90/314/EEC...* (биљ. 4), стр. 8.

²³ За преглед држава чланица у којима се захтијева одређено јавноправно одобрење за обављање наведених дјелатности види: Schulte-Nölke *et al.*, *нав. чланак* у биљ. 4, стр. 123–124.

²⁴ Према чл. 10. ЗПУТ-а.

²⁵ Горенц, В., Пешутић, А., *нав. чланак* у биљ. 4, стр. 22.

Како је појам организатора према Директиви везан за појам пакет-аранжмана, а имајући у виду тумачење Еуропског суда о појму пакет-аранжмана дано у предмету *Club Tour*,^{26,27} недвојбено је да и туристичке агенције које нису типични туроператори потпадају под појам организатора ако оне саме припремају пакет-аранжмане, укључујући и такве комбинације услуга путовања које оне припремају на захтјев и према спецификацијама путника.

У туристичкој пракси увријезана је подјела туристичких агенција према предмету пословања на:

а) туроператоре или просистичке туристичке агенције - које претежито организирају пакет-аранжмане и дистрибуирају их путем других посредничких туристичких агенција или их изравно нуде клијентима,

б) просистичко-детаљистичке туристичке агенције – које клијентима нуде туђе пакет-аранжмане, али каткада и сами организирају пакет-аранжмане и нуде их сами или посредством других туристичких агенција, те

ц) детаљистичке туристичке агенције - које претежито наступају као посредници нудећи клијентима туђе пакет-аранжмане.²⁸

У смислу појмова дефинираних Директивом, туроператори ће у правилу бити организатори, а детаљисти посредници, док се просистичко-детаљистичке туристичке агенције могу јавити било у улози организатора, било у улози посредника.

Управо је чињеница да се у пословној пракси поједине туристичке агенције могу појавити и у улози организатора и у улози посредника, у значењу тих појмова у контексту Директиве, довела до тога да поједине државе чланице при транспонирању Директиве нису посве јасно разграничиле појмове „организатор“ и „посредник“ у националном праву.²⁹ Тако је и у хрватском праву дошло до погрешног поистовјећивања појма „посредник“ и „организатор путовања“ путем

²⁶ Пресуда Еуропског суда од 30. травња 2002, у предмету C-400/00, *Club Tour, Viagens e Turismo SA protiv Alberta Carlosa Lobo Gonçalves Garrido*, European Court Reports, I-04051, 2002. (даље у тексту: *Club Tour*).

²⁷ Еуропски суд је у предмету *Club Tour* је заузео стајалиште да у поље примјене Директиве 90/314/ЕЕЗ улазе не само класични пакет-аранжмани које је унапријед припремио организатор путовања, већ и пакет-аранжмани које је организатор путовања припремио на захтјев и према спецификацијама путника или одређене скупине путника (*Club Tour*, § 16). Штовише, Еуропски суд је истакнуо и да израз „унапријед утврђена“ (енгл. *pre-arranged*; њем. *im voraus festgelegte*) комбинација услуга, а који је садржан у дефиницији појма пакет-аранжман даној у одредби чл. 2. ст. 1. т. 1. Директиве, треба тумачити на начин да он обухваћа и оне комбинације услуга које су заједнички саставили организатор путовања и путник најкасније у вријеме склапања уговора о организирању путовања (*Club Tour*, § 20), а не нужно унапријед, односно у неком ранијем стадијуму преговора.

²⁸ Према: Горенц, В., Пешутић, А., *нав. чланак* у бил. 4, стр. 23.

²⁹ Опширно о дефиницијама ових појмова у националном права држава чланица види: Schulte-Nölke *et al.*, *нав. чланак* у бил. 4, стр. 119–127.

одредбе чл. 881. ст. 3. ЗОО-а према којој се организатором путовања сматра „и особа која продаје пакет-аранжман који је припремила нека друга особа.“ Аутор рада се у цијелости приклања критикама и аргументима које су у поводу те одредбе ЗОО-а изнијели у литератури Горенц и Пешутић, а који излаз виде у давању предности одредби чл. 905. ст. 2. ЗОО-а према којој се посредника има сматрати организатором само када у потврди у путовању не истакне своје својство посредника.³⁰

3.2. Појмови „трговац“, „организатор“ и „посредник“ према Приједлогу Директиве

Приједлог Директиве сузио је круг особа које би могле бити сматране организаторима и посредницима у односу на рјешења из Директиве 90/314/ЕЕЗ. Док су према Директиви 90/314/ЕЕЗ организаторима, односно посредницима могле бити сматране и особе које организирају, односно продају пакет-аранжмане у сврхе које су изван њихове господарске или професионалне дјелатности, према одредбама чл. 3. ст. 8. и 9. Приједлога Директиве, организаторима и посредницима у смислу Приједлога Директиве сматрају се само трговци. Појам трговца дефиниран је одредбом чл. 3. ст. 7. Приједлога Директиве према којој је „трговац“ (енг. *trader*; њем. *Unternehmer*) свака особа која дјелује у сврхе које су повезане с његовом трговачком, пословном, обртничком или професионалном дјелатности.

Према одредби чл. 3. ст. 8. Приједлога Директиве „организатор“ (енг. *organiser*; њем. *Reiseveranstalter*) је трговац који саставља и продаје или нуди на продају пакет-аранжмане, било изравно било путем другог трговца било заједно с другим трговцем. Еуропски парламент је амандманом предложио допуну ову дефиниције према којој би поред трговца који саставља или нуди на продају пакет-аранжмане, организатором био сматран и трговац „који омогућује комбинирање и прибављање тих пакета.“³¹

Осим класичних унапријед припремљених пакет-аранжмана, на тржишту се јављају и тзв. динамични пакет-аранжмани³² код којих путник одлучује које ће услуге путовања бити укључене у пакет-аранжман, а они се према броју трговаца који судјелују у њихову организирању дијеле на *one-trader* пакет-аранжмане

³⁰ Види о томе опширно у Горенц, В., Пешутић, А., *нав. чланак* у биљ. 4, стр. 39-40.

³¹ Резолуција Еуропског парламента (биљ. 3), амандман бр. 48.

³² О појму динамичних пакет-аранжмана (енгл. *dynamic packages*; њем. *dynamische Pauschalreisen*) види више у студији: *Study on Consumer Detriment in the Area of Dynamic Packages*, London Economics, 2009, доступно на: [http://londoneconomics.co.uk/blog/publication/study-on-consumer-detriment-in-the-area-of-dynamic-packages/\(18.10.2014\)](http://londoneconomics.co.uk/blog/publication/study-on-consumer-detriment-in-the-area-of-dynamic-packages/(18.10.2014)), стр. 4. и 5. Динамични пакет-аранжмани називају се још и комбинираним путним аранжманима (енгл. *combined travel arrangements*; њем. *kombinierte Reisearrangements*) или *tailor-made* пакет-аранжманима.

(енгл. *one-trader packages*; њем. *von einem einzigen Veranstalter angebotene individuelle Pauschalreisen*) и на *multi-trader* путне аранжмане (енгл. *multi-trader travel arrangements*; њем. *Reisearrangements mehrerer Anbieter*).³³ Ако је ријеч о таквим *multi-trader* путним аранжманима који имају карактеристике *multi-trader* пакет-аранжмана (енгл. *multi-trader packages*; њем. *von mehreren Veranstaltern zusammengestellte individuelle Pauschalreisen*),³⁴ сви трговци који судјелују у састављању пакет-аранжмана се сматрају организаторима осим ако је само један од њих одређен као организатор а о томе је путник обавијештен. Ово изријеком произлази из одредбе чл. 3. ст. 8. Приједлога Директиве, али и из одредбе т. 20. преамбуле Приједлога Директиве која наводи да се, ако два или више трговаца испуњавају критерије који чине комбинацију услуга путовања коју они припремају пакет-аранжманом а они путника нису обавијестили о томе тко је од њих организатор, сви ти трговци требају сматрати организаторима.

Трговац који саставља и продаје или нуди на продају пакет-аранжмане сматрат ће се „организатором“ у смислу одредбе чл. 3. ст. 8. Приједлога Директиве неовисно о томе је ли путник уговор с њим склопио у пословници или путем интернета, с обзиром на то да одредба т. 8. преамбуле Приједлога Директиве изријеком наводи да се истовјетна начела требају примјењивати неовисно о томе је ли резервација извршена у пословници туристичке агенције или путем интернета.³⁵

³³ Commission Staff Working Document, Impact Assessment, Accompanying the document on package travel and assisted travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004, Directive 2011/83/EU and repealing Council Directive 90/314/EEC, SWD(2013) 263 final, 9.7.2013, доступно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SWD:2013:0263:FIN:EN:PDF> (20. 10. 2014) (даље у тексту: Процјена учинака), стр. 6.

³⁴ *Multi-trader* пакет-аранжмани су она врста *multi-trader* путних аранжмана који удовољавају једном од алтернативних објективних критерија из одредбе чл. 3. ст. 2. т. б) Приједлога Директиве - ријеч је о таквој комбинацији најмање двију врста услуга путовања у сврху истог путовања или одмора, која се, неовисно о томе јесу ли с појединим пружатељима услуга путовања склопљени засебни уговори: а) купује на једном продајном мјесту у оквиру истог поступка резервације, или се б) нуди или наплаћује по јединственој или укупној цијени, или се ц) оглашава или продаје под називом „пакет-аранжман“ или под сличним називом, или се д) саставља након склапања уговора којим је трговац овластио путника да одабере услуге путовања између разних врста услуга путовања, или се е) купује од различитих трговаца путем повезаних поступака *online* резервирања у којима се име путника или подаци потребни да би се извршила резервација преносе од једног до другог трговца најкасније у вријеме потврде резервације прве услуге.

³⁵ Приједлог Директиве на енглеском језику користи израз *high street travel agent* са значењем пословнице туристичке агенције. Фраза *high street*, као и синоним *brick and mortar*, рабе се у енглеском језику како би се нагласило да је ријеч о трансакцији која се одвија на класичан начин а не електроничким путем. У овом раду се у истом смислу раби израз „пословница“, а што је уједно и израз који је употребљен у службеном

Из успоредбе дефиниције појма организатора дане у одредби чл. 2. ст. 1. т. 2. Директиве 90/314/ЕЕЗ и дефиниције појма организатора из одредбе чл. 3. ст. 8. Приједлога Директиве видљиво је да је из наведене одредбе Приједлога Директиве изостављен елемент дефиниције „не само повремено“ који је садржан у наведеној одредби Директиве 90/314/ЕЕЗ. Међутим, то не значи и да би према Приједлогу Директиве организаторима ваљало сматрати и оне особе које „само повремено“ организирају пакет-аранжмане. Приједлог Директиве међу својим одредбама не садржи изричиту одредбу о искључењу таквих пакет-аранжмана из поља примјене нове директиве, али је у т. 19. преамбуле појашњено да би „пакет-аранжмани који се повремено организирају“ (енгл. *occasionally organised packages*; њем. *gelegentlich veranstaltete Pauschalreisen*) требали бити искључени из поља примјене нове директиве. Еуропски парламент амандманом је предложио измјену т. 19. преамбуле Приједлога Директиве, а која би требала детаљније појаснити који повремено организовани пакет-аранжмани не улазе у поље примјене нове директиве. Према том амандману, из поља примјене нове директиве требало би искључити пакет-аранжмане „које повремено нуде или састављају физичке или правне особе као што су нпр. непрофитне организације, међу којима и добротворне организације, ногометни клубови и школе, од чије се продаје односно омогућавања не остварује никаква изравна нити неизравна финансијска корист“.³⁶ У том погледу је Еуропски парламент предложио и уврштење изричите одредбе о искључењу таквих пакет-аранжмана из поља примјене нове директиве.³⁷

„Посредник“ (енгл. *retailer*; њем. *Reisevermittler*) је, према одредби чл. 3. ст. 9. Приједлога Директиве, трговац који није организатор, а који:

а) продаје или нуди на продају пакет-аранжмане, или

б) омогућује набаву услуга путовања које су дио потпомогнутог путног аранжмана помажући путницима у склапању засебних уговора о услугама путовања с појединим пружатељима услуга.

Разграничење организатора путовања у пакет-аранжману и посредника према Приједлогу Директиве прецизније је него ли је то био случај с рјешењем из Директиве 90/314/ЕЕЗ, па стога не би више смјело бити двојби при

пријеводу Приједлога Директиве на хрватском језику. У иначици Приједлога Директиве на њемачком језику рабе се изрази *stationären Reisebüro* и *Online-Reisebüro*.

³⁶ Резолуција Еуропског парламента (биљ. 3), амандман бр. 15.

³⁷ У одредбама чл. 2. ст. 2. т. а) – е) Приједлога Директиве набројени су пакет-аранжмани и уговори који би били искључени из поља примјене нове директиве, а Еуропски парламент је предложио уврштење нове тачке аа) међу наведене одредбе, према којој би из поља примјене нове директиве били искључени и „пакет аранжмани и повезани путни аранжмани које повремено нуде или састављају физичке или правне особе од чије се продаје односно омогућавања не остварује никаква изравна нити неизравна финансијска корист и код којих је одговорни трговац правилно обавијестио путника о томе да се ова Директива не примјењује на такве пакет аранжмане или путне аранжмане“ (исто, амандман бр. 33).

транспонирању одредаба нове директиве у национална права држава чланица. Кључно питање је тко саставља (енгл. *combines*; њем. *zusammenstellt*) пакет-аранжман, а не тко га продаје путнику. Према томе, туристичку агенцију може се сматрати посредником у смислу Приједлога Директиве само ако она ни на који начин није судјеловала у састављању пакет-аранжмана, односно ако она само продаје пакет-аранжмане које је саставио нетко други. У томе смислу и Приједлог Директиве у одредби т. 20. преамбуле наводи како квалификација неког трговца као организатора треба овисити о његовом судјеловању у креирању пакет-аранжмана, а не о називу под којим он послује. Ради још прецизнијег разграничења организатора путовања и посредника, Еуропски парламент предложио је допуну првог дијела дефиниције појма „посредник“, према којој би се посредником сматрао трговац који није организатор а који продаје или нуди на продају пакет-аранжмане „које је саставио организатор.“³⁸

За разлику од пакет-аранжмана, код потпомогнутих путних аранжмана не постоји субјект којег би се могло означити организатором потпомогнутог путног аранжмана. Код потпомогнутих путних аранжмана (енг. *assisted travel arrangement*; њем. *Bausteinreise*) карактеристично је да се одређени трговци појављују само у улози посредника који асистирају путницима у склапању засебних уговора о услугама путовања с различитим пружатељима услуга путовања. Ријеч је о таквој врсти *multi-trader* путног аранжмана код којег један трговац на циљани начин потиче набаву услуга путовања од другог трговца, било на јединственом продајном мјесту било путем повезаних поступака резервације на интернету, при чему се за одабране услуге путовања закључују засебни уговори а тако организирано путовање не садржи елементе типичне за пакет-аранжмане.³⁹

Стога је одредбом чл. 3. ст. 9. т. б) Приједлога Директиве појам посредника проширен у односу на Директиву 90/314/ЕЕЗ на начин да укључује и трговце који омогућују набаву услуга путовања које су дио потпомогнутог путног аранжмана, односно такве комбинације услуга путовања које путницима пружају различити пружатељи услуга путовања темељем посебних уговора склопљених с појединим пружатељима услуга путовања. Еуропски парламент предложио је допуну наведене одредбе Приједлога Директиве на начин да се одредбом нагласи да један од појединачних пружатеља услуга путовања може бити и сам

³⁸ Исто, амандман бр. 49.

³⁹ Процјена учинака (бил. 33), стр. 7. Појам „потпомогнути путни аранжман“ дефиниран је одредбом чл. 3. ст. 5. Приједлога Директиве као „комбинација најмање двију врста услуга путовања за потребе истог путовања или одмора, које не представљају пакет-аранжман, а које за посљедицу имају склапање засебних уговора с појединачним пружатељима услуга путовања“ уз увјет да комбинацију услуга омогућава посредник: а) или на темељу одвојених поступака резервације приликом истог посјета или контакта с продајним мјестом, или б) путем циљаног прибављања додатних услуга путовања од другог трговца кроз повезани поступак резервације на интернету најкасније у вријеме потврде резервације прве услуге.

посредник.⁴⁰ Такођер, ваља напоменути и како је Еуропски парламент предложио замјену израза „потпомогнути путни аранжман“ изразом „повезани путни аранжман“ (енгл. *linked travel arrangement*; њем. *verbundene Reisearrangement*),⁴¹ па остаје за видјети како ће се ова комбинација услуга путовања звати у коначном тексту будуће нове директиве.

4. Закључак

Приједлог Директиве у погледу персоналног поља примјене доноси позитивне помаке у односу на Директиву 90/314/ЕЕЗ. Замјена неприкладног појма „потрошач“ изразом „путник“, ограничење појмова „организатор“ и „посредник“ само на субјекте који на тржишту дјелују у оквиру своје господарске дјелатности, као и прецизније разграничење организатора и путника, добро дошле су новине које ће довести до већег ступња правне сигурности и транспарентности права и обвеза уговорних страна уговора о организираном путовању.

Међутим, нова директива о пакет-аранжманима не би смјела, по ауторовом мишљењу, довести до ниже разине заштите путника од оне која постоји према садашњем националном праву држава чланица. До тога ће према садашњем тексту Приједлога Директиве неизбјежно доћи, имајући у виду да је персонално поље примјене предложене нове директиве уже од персоналног поља примјене Директиве 90/314/ЕЕЗ, а да ће предложена нова директива бити директива максималне хармонизације, што значи да њоме неће бити допуштено државама чланицама да на подручју које улази у поље примјене директиве задрже постојеће или усвоје нове одредбе у националном праву којима би се одступало од одредаба нове директиве. Према Приједлогу Директиве тек су за неколико одредаба будуће директиве предвиђене клаузуле минималне хармонизације којима се допушта државама чланицама да у националном праву предвиде нова, односно и задрже постојећа рјешења која су за путнике повољнија.⁴² Иако је и Еуропски парламент подржао методу циљане максималне хармонизације коју је предложила Еуропска комисија, па и предложио уврштење изричите одредбе о интензитету хармонизације у текст Приједлога Директиве,⁴³ с обзиром на сужено

⁴⁰ Резолуција Еуропског парламента (биљ. 3), амандман бр. 50.

⁴¹ Исто, амандмани бр. 1 и 45.

⁴² Клаузуле минималне хармонизације предвиђене су само у погледу одредбе чл. 12. ст. 6. Приједлога Директиве која се односи на минималне рокове застаре те у погледу одредаба чл. 15. и 16. Приједлога Директиве које уређују заштиту у случају инсолвентности.

⁴³ Еуропски парламент предложио је уврштење у текст будуће директиве новог чл. 1.а према којему државе чланице не би биле овлаштене задржати ни усвојити у националном праву одредбе којима би се одступало од одредаба будуће директиве, неовисно о томе јесу

персонално поље примјене предложене нове директиве било би пожељно ради задржавања постојеће разине заштите путника у националним правима држава чланица прихватити и амандман Еуропског парламента којим се предлаже клаузула минималне хармонизације у погледу поља примјене будуће директиве. Наиме, Еуропски парламент предложио је нову т.19.а преамбуле будуће директиве према којој би државе чланице и даље остале надлежне за примјену одредби будуће директиве у подручјима која ће бити изван њезина поља примјене, па би стога у односу на уговоре који би били изван поља примјене нове директиве државе чланице могле задржати или увести нове одредбе националног права које би одговарале свим или само неким одредбама будуће нове директиве.⁴⁴

У погледу осталих у раду анализираних амандмана Еуропског парламента на Приједлог Директиве, закључује се да је пожељно њихово усвајање с обзиром да се њима и номотехнички унапријеђује текст будуће нове директиве, али и исправљају поједини садржајни пропусти Приједлога Директиве, а еуропска регулатива доводи у корак са сувременим потребама тржишта организованих путовања.

*Ivan Tot, LL.M., Assistant
Faculty of Economics and Business, University of Zagreb*

THE NOTION OF TRAVELLER, RETAILER AND ORGANISER IN THE PROPOSAL FOR A NEW PACKAGE TRAVEL DIRECTIVE

Summary

Subject of the paper are those provisions of a proposal for a new Package Travel Directive which regulate personal scope of application of the coming new directive. The personal scope of application of the new directive according to the proposal is compared with the personal scope of application of the current Directive 90/314/EEC. Novelties of the proposal for a new directive are assessed in comparison with the provisions of the current Directive 90/314/EEC and with the provisions of national laws of selected Members States. In addition to the analysis of the provisions of the European Commission proposal, the amendments proposed by the European Parliament are analysed and reviewed as well. It is concluded that the

ли такве одредбе националног права блаже или строже у односу на одредбе будуће директиве (Резолуција Еуропског парламента (биљ. 3), амандман бр. 32).

⁴⁴ Исто, амандман бр. 16.

European Commission proposal, regarding the personal field of application of the future directive, contains positive developments in relation to Directive 90/314/EEC. However, it would be advisable to adopt amendments proposed by the European Parliament, in particular those providing for the inclusion of a number of clauses of minimum harmonization in the proposal for a new directive, bearing in mind that the proposed intensity of harmonization in the European Commission proposal for a new directive is the targeted maximum harmonization.

Key words: *package travel contract, traveller, organiser, retailer, Directive 90/314/EEC.*

Литература

А) Чланци и поглавља у књизи

- Bech, S., Josep, M., An Overview of the Proposal for a New Package Travel Directive, IFTTA Law Review, vol. 4, бр. 1/2014.
- Горенц, В., Пешутић, А., Разграничење организатора и посредника путовања, Зборник Правног факултета у Загребу, вол. 56, Посебни број, 2006.
- Keiler, St., Der Vorschlag für eine Richtlinie über Pauschal- und Bausteinreisen im Lichte einer möglichen Vollharmonisierung, Ecolex, br. 4, 2014.
- Keiler, S., Morandi, F., Package Travel and Assisted Travel Arrangements: The proposal for a new directive in the light of a possible full harmonisation approach, Rivista italiana di Diritto del turismo, бр. 10/2014.
- Петровић, С., Уговор о организирању путовања, у: Кузмић, Марица и Шумел, Анте (ур.), Нови Закон о обвезним односима, Инжењерски биро, Загреб, 2005.
- Петровић, С., Тепеш, Н., Материјалноправни и међународноприватноправни аспекти уговора о организирању путовања, Зборник Правног факултета у Загребу, вол. 55, бр. 6/2005.
- Пошчић, А., Које новости доноси нови ЗОО гледе уговора о организирању путовања, Право и порези, бр. 5/2006.
- Радончић, Џ., Анализа транспозиције Директиве 90/314 у законодавства Босне и Херцеговине, Републике Хрватске и Републике Србије, Анали Правног факултета Универзитета у Зеници, вол. 5, бр. 8/2008.
- Радовић, В., Појам потрошача код уговора о организовању пакет аранжмана, у: Bourgoignie, Т., Јованић, Т., (ур.), Strengthening Consumer Protection in Serbia, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013.
- Schulte-Nölke, H., Meyer-Schwickerath, L., Package Travel Directive (90/314/EEC), у: Schulte-Nölke, H., Twigg-Flesner, C., Ebers, M., (ur.), EC Consumer Law Compendium – The Consumer Acquis and its Transposition in the Member States, Sellier, München, 2008.
- Schuster-Wolf, C., Karsten, J., Entwicklungen im EU-Passagierrecht 2013-2014, Verbraucher und Recht, бр. 5, 2014.

Б) Национални прописи држава чланица Еуропске уније

Грађански законик (Bürgerliches Gesetzbuch), у иначици од 2. сijeчња 2002, Bundesgesetzblatt I, бр. 2/2002, с посљедњом измјеном од 22. српња 2014, Bundesgesetzblatt I, бр. 35/2014

Package Travel, Package Holidays and Package Tours Regulations 1992, Statutory Instruments, бр. 3288/1992, 1648/1995 и 1208/1998.

Закон о обвезним односима, Народне новине, бр. 35/2005, 41/2008 и 125/2011

Закон о пружању услуга у туризму, Народне новине, бр. 68/2007, 88/2010, 30/2014 и 89/2014

Ц) Прописи Еуропске уније

Директива Вијећа 90/314/ЕЕЗ од 13. липња 1990. о путовањима, одморима и кружним путовањима у пакет аранжманима Council Directive 90/314/EEC of 13 June 1990 on package travel, package holidays and package tours, Official Journal, L 158, 23.6.1990.

Директива 2011/83/ЕУ Еуропског парламента и Вијећа од 25. листопада 2011. о правима потрошача, измјени Директиве Вијећа 93/13/ЕЕЗ и Директиве 1999/44/ЕЗ Еуропског парламента и Вијећа те о стављању изван снаге Директиве Вијећа 85/577/ЕЕЗ и Директиве 97/7/ЕЗ Еуропског парламента и Вијећа (Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council), Official Journal, L 304, 22. 11. 2011.

Приједлог Директиве Еуропског парламента и Вијећа о путовањима у пакет аранжманима и потпомогнутим путним аранжманима, о измјени Уредбе (ЕЗ) бр. 2006/2004 и Директиве 2011/83/ЕУ те о стављању изван снаге Директиве Вијећа 90/314/ЕЕЗ (Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on package travel and assisted travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004, Directive 2011/83/EU and repealing Council Directive 90/314/EEC), COM(2013) 512 final - 2013/0246 (COD), 9. 7. 2013, доступно на: http://ec.europa.eu/justice/consumer-marketing/files/com_2013_512_en.pdf (25. 10. 2014)

Резолуција Еуропског парламента од 12. ожујка 2014. о приједлогу Директиве Еуропског парламента и Вијећа о пакет-аранжманима и потпомогнутим путним аранжманима, о измјени Уредбе (ЕЗ) бр. 2006/2004 и Директиве 2011/83/ЕУ те о стављању изван снаге Директиве Вијећа 90/314/ЕЕЗ (European Parliament legislative resolution of 12 March 2014 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on package travel and assisted travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004, Directive 2011/83/EU and repealing Council Directive 90/314/EEC), COM(2013)0512 – C7-0215/2013 – 2013/0246(COD), 12. 3. 2014, доступно на: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?sessionId=536B30ED9D8D09384833E8F91F6DF1BD.node1?pubRef=-//EP//TEXT%20TA%20P7-TA-2014-0222%200%20DOC%20XML%20V0//en> 25. 10. 2014)

Д) Пресуде Еуропског суда

Пресуда Еуропског суда од 11. вељаче 1999, у предмету C-237/97, AFS Intercultural Programs Finland ry, European Court Reports, I-00825, 1999.

Пресуда Еуропског суда од 30. травња 2002, у предмету C-400/00, Club Tour, Viagens e Turismo SA protiv Alberta Carlosa Lobo Gonçalves Garrido, European Court Reports, I-04051, 2002.

Е) Остало

Commission Staff Working Document, Impact Assessment, Accompanying the document on package travel and assisted travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004, Directive 2011/83/EU and repealing Council Directive 90/314/EEC, SWD(2013) 263 final, 9.7.2013, доступно на: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SWD_2013_0263:FIN:EN:PDF (20.10.2014.)

Report on the Implementation of Directive 90/314/EEC on Package Travel and Holiday Tours in the Domestic Legislation of EC Member States, SEC(1999) 1800 final, 19.11.1999, доступно на: http://ec.europa.eu/consumers/archive/cons_int/safe_shop/pack_trav/pack_trav02_en.pdf (20.10.2014.)

Study on Consumer Detriment in the Area of Dynamic Packages, London Economics, 2009, доступно на: <http://londoneconomics.co.uk/blog/publication/study-on-consumer-detriment-in-the-area-of-dynamic-packages/> (18. 10. 2014)